

QR-kod
maqolaning DOI
sahifasini
ochadi

Alimbetova Shaxzada Jumabay qizi.
Qaraqalpaqstan telekanallarini
informatsiyaliq korsetiwlerinde
lingvistikaliq kompetenciyanin
sawleleniwi: (2021-2026) //
«O'zbekiston olimi ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga qo'shayotgan
hissasi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-
amaliy konferensiya materiallari
(Nukus, 2026-yil 9–10-oktyabr). –
Nukus, 2026. – B. 255–258. – DOI:
[https://doi.org/10.66073/ReFocus-
Conf/0910047](https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910047)

QARAQALPAQSTAN TELEKANALLARININ INFORMATSİYALIQ KÓRSETIWLERINDE LINGVISTIKALIQ KOMPETENCIYANIN SÁWLELENIWI: (2021-2026)

Alimbetova Shaxzada Jumabay qizi

BERDAQ ATINDAGI QARAQALPAQ MÁMLEKETLIK UNIVERSITETI 3-
KURS TAYANISH DOKTORANTI
e-mail: shaxzadalimbetova26@gmail.com

Annotatsiya: maqalada Qaraqalpaqstandagi bes regional telekanal (“Qaraqalpaqstan”, “ATV”, “ETV”, “TTV”, “Jaslar tv”) informatsiyaliq korsetiwleriniń 2021-2026-jıllardagi efir ámeliyatı lingvistikaliq kompetenciya korsetkishleri boyınsha analizlengen. Izertlewde tele-xabarlar tekstlerindeki tillik gigiyenaniń saqlanıwı, jurnalist hám xabarshılardıń efir stilistikası salıstırmalı hám kontent-analiz usılları arqalı úyrenildi. Analizler televideniyanıń informaciya beriw sapasında lingvistikaliq sheberlikniń áhmiyetin korsetti. Izertlew nátiyjeleri tiykarında regional telekanallarda informatsiyaliq korsetiwler sapasın hám jurnalistlerdiń kommunikativ kompetenciyasın arttırıw boyınsha ámeliy usınıslar berilgen.

Gilt sózler: lingvistikaliq kompetenciya, tillik norma, regional televideniye (“Qaraqalpaqstan”, “ATV”, “ETV”, “TTV”, “Jaslar tv”), efir ámeliyatı.

Kirisiw. Búgingi media ortalıgında televideniye- dúnyanıń vizual kórinisin jaratıwshı tiykarǵı jurnalistikalıq obyektlerden biri esaplanadı. Ásirese Qaraqalpaqstan jurnalistikasında úlken orın iyelegen telekanallardagi informatsiyaliq korsetiwler jámiyetlik rawajlanıwdıń quralı retinde fundamental transformatsiyalardı basınan keshirmekte.¹ Bul haqqında A.Utepbergenova óz maqalalarında fundamentallıq ózgerislerdi ilimiy analiz etip, onıń sociallıq rawajlanıwdagi tásinin dálillegen.

Milliy telekanallarda jurnalist hám baslawshılardıń “kommunikativ kompetenciya” túsiniǵın úyreniw zárurlıǵı tuwılmaqta. Sebebi Qaraqalpaqstan telekanalları baslawshınıń jazba teksti, informaciyanı awızeki jetkeriwdegi orfoepiyalıq, grammatikalıq ulıwma til gigiyenasın saqlawǵa úlken itibar qaratılса da ele teoriyalıq bazası tolıq qalıplestirilmegen.

Usı mashqaladan kelip shıqqan halda Qaraqalpaqstan telekanalları informatsiyaliq korsetiwleri ushın baylanıs kompetenciyasınıń teoriyasın qaraqalpaq tili normalarına say islep shıǵıw maqset etip belgilendi. Izertlewdiń teoriyalıq tiykarın lingvistika teoriyasındaǵı kommunikativ kompetenciya túsiniǵı quraydı. Ilimiy ádebiyatlarda M.Canele hám M.Swain², sonday-aq,

¹Utepbergenova A.K. Qaraqalpaqstan televideniyesiniń sociallıq rawajlanıwdagi ornı // *Art and Culture Bulletin*. – 2026. – № 1. – B. 214-218. DOI siltemesi: <https://doi.org/10.66900/xftqx037>. Elektron variantı: <https://journal.uzdsmi-nf.uz/index.php/acb/article/view/161>. Kórilgen waqtı: 03.08.2026.

Vogel³ teoriyalarina muvopiq lingvistikaliq kompetenciya- bul kommunikaciya baylanis ornatiwshi subyektni (bizi izertlewimizde telejurnalistni) tildin strukturaliq normalarin ham kasiplik-lingvistikaliq qagiydalarin tusiniwi, sonin menen birge, efir dawaminda (yaki tusirilmis waqtinda) dalme-dal, orinli qollana aliw qabileti bolip tabiladi. Bul kompetenciya tildin tomendegi tiykarli strukturaliq dajrejelerin oz ishine aladi:

- Lingvistikaliq quram-sozlik qorinin bayligi ham soz manilerin oz orninda aniq qollanilw;

- Morfologiya ham sintaksis-gaplerdi tildin adebiy qaliplesiwi tiykarinda, grammatikalik jaqtan qatesiz ham sistemali turde baylanistiriw;

- Fonetikalik ham orfoepiya- sozlerdi efir madeniyati ham sawatxanliq talaplarina saykes aytiw normalari tiykarinda duris jetkeriw;

- Orfografiya- jazba tildin normalarin biliw ham qollanilwdi anlatadi;

Regional telekanallardagi informaciya korsetiwler sapasin bahalawda usi kompetenciyanin efir ameliyatidagi korinisin uyreniw tiykarli ilimiy manige iye.

Materiallar ham usullar: Izertlewdi empiric bazasin 2021-2026-jillar araliginda Qaraqalpaqstandagi bes telekanalda- “Qaraqalpaqstan”, “ATV”, “ETV”, “TTV”, “Jaslar tv” kanallarinda efirge berilgen informaciya bagdarlamalar, xabar bloklar, efir tekstleri quraydi. Uyreniw procesinde informaciya korsetiwler sanı, tillik materiallari analizlendi.

Izertlewde tomendegi ilimiy usullardan paydalanildi: informaciya korsetiwler tekstin sanli ham sapali esaplaw ushin kontent-analiz; efir tili ham gigienani bahalaw ushin telediskursiv analiz; 2021-2026-jillardagi efir ameliyatın bahalaw ushin monitoring; sonday-aq, bes telekanaldin lingvistikaliq kompetenciya korsetkishlerin oz-ara salistiriw ushin salistirmali analitikalik usul qollanildi.

Natijjeler. Telejurnalistni ekrandagi professional iskerligin bahalawda en daslepki kriteriya sipatında onin lingvistikaliq kompetenciyasi ahmiyetli. Bul bagdardagi daslepki ameliy analizimiz ATV telekanalının “Yangiliklar” korsetiwini 15.11.2024-jilgi sanında⁴ awıl xojaligi temasindagi reportajdi “Yer haydasang kuz hayda, kuz haydamasang yuz hayda” degen naqıl menen baslawı en tabisli stillik usul esaplanadi. Biraq telekanaldin ayırım sanlarında bul teoriyaga qayshi keliwshi jagdaylar da ushirasadi. Misali: “Yangiliklar” bagdarlamasının 25-avgust 2021-jilgi sanında⁵ reportaj tekstinde giper tautologiya elementine ushirap sud tubir sozi tekste on bes mar-te qollanilgan, natijjede leksikalik-stilistikaliq sinonimiya uliwma isletilmewin korsetken.

Al “Qaraqalpaqstan” telekanalı “Haptelik” korsetiwi 2026-jildin 19-aprel sanesindegi xabarshi Venera Otebaeva reportaj stend-up tekstinde qisqa, apiwayı jay

² Canale, M., Swain, M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing// Applied Linguistics. -1980. -Vol.1, No. 1. -P. 1-47.

³ Vogel, C. Communicative Competence: Linguistic Aspects // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. 2nd Edition. Elsevier, 2015. -P. 294-301.

⁴ “Qaraqalpaqstan” telekanalı. “Haptelik” korsetiwi. 19.04.2026-jilgi sanı. Baslawshi: V.Otebaeva. URL adresi: <https://youtu.be/7i26bY5v6oM?si=TIYW43vsLZL8Dwwb> (Korilgen sane: 17.08.2026).

⁵ “ATV” telekanalı. “Yangiliklar” bagdarlamasi. 25.08.2021-jilgi sanı. URL adresi: <https://youtu.be/BqZypp4Scsc?si=AfmZX5CcjrHQzRS>. (Korilgen sane 10.08.2026).

gáplerden paydalanılıp, terminlersiz jetkerilip berilgen. Biraq telekanalın 7-mart 2021-jılǵı “Háptelik”⁶ kórsetiwinde baslawshı Qálbiyke Tólegenova reportaj tekstinde ózbekshe “qadir-qimmat” sózin tuwrıdan-tuwrı kalkalaw arqalı til gigiyenası buzılıw jáne de sóz baylıǵının jetispew jaǵdayları gúzetildi. Keyingi obyektimiz “ETV” telekanalı “Yangiliklar” baǵdarlamasınıń 2021-jıl 11-noyabrdegi sanında⁷ baslawshı Mehribon Nuratdinova studiya lead tekstinde jay gáplerden quralǵan tekstte sóz dizbekleri baylanısları qısqa, tujırmalı bolıp, auditoriya túsiniwi, tez jetip barıwı támiyinlengen. Biraq baǵdarlamasınıń 27-avgust 2026-jılǵı sanında⁸ baslawshı reportaj tekstinde feyil anıq ayılǵan bolsa da is-háreketti kim islegeni yaǵnıy baslawshı ayılmaǵan. Eń keyingi obyektimiz “Jaslar tv” telekanalı “Qaraqalpaqstan online” kórsetiwiniń 18-sentyabr 2026-jılǵı sanında⁹ baslawshı M.Umbetov “Prezident rásmiy sapar menen Qaraqalpaqstanǵa keldi” atamasındaǵı reportaj tekstinde lingvistikalıq kompetenciya tolıq hám durıs támiyinlengen. Degen menen info kórsetiwdiń 20.07.2026-jılǵı sanında¹⁰ jurnalist Muhtar Umbetov stand-up tekstinde bir qatar orfoepiyalıq hám morfologiyalıq qáteliklerdiń orın alǵanlıǵın kórsetti. Informaciyalıq kórsetiwlerdiń jáne bir túri bolǵan “TTV” telekanalıniń “TTV yangiliklari” info baǵdarlamasınıń bul kompetenciyaǵa úlgi bolatuǵın mısalları úyrenilgende 2025-jıldıń 10-sentyabr¹¹ kúńi sanında reportaj teksti grammatikalıq, orfoepiyalıq hám sintaksislik nızamlıqlarǵa tolıq juwap berdi: “... talabalar turar joylarida... profilaktika ishlari... Urganch shahar favqulotta vaziyatlar bo‘limi tomonidan olib borildi”. Biraq kórsetiwdiń ayırım sanlarında lingvistikalıq kemshilikler ushırasadı. Mısali: 03.12.2024-jılǵı sanında “...To‘rtko‘l tumani Nurota mahallasida joylashgan... Qoraqalpog‘iston Respublikasi prokuraturasi, Majburiy ijro byurosi boshqarmasi, Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti, Ichki ishlar vazirligi, Qoraqalpog‘iston Respublikasi sudi, Adliya vazirligi rahbariyati ishtirok etishdi...” Bul tekstte lingvistikalıq qáte: lead-tekstte 6-7 rásmiy mekemeniń atamasın izbe-iz dizip oqıw nátiyjesindegi sintaktikalıq awırılıq úyrenildi.

Juwmaq hám usınıslar. Qaraqalpaqstandaǵı bes telekanalın 2021-2026-jıllardaǵı informaciyalıq kórsetiwlerin lingvistikalıq kompetenciya kórsetkishleri boyınsha analizlew tómendegi ilimiy hám ámeliy juwmaqlarǵa keliwge imkan berdi:

1. Telekanallardaǵı tillik gigiyena jaǵdayı: informaciyalıq kórsetiwlerde tillik gigiyenani saqlaw dárejesi kanallar kesiminde birdey emes. Ásirese, “Jaslar TV” kanalınıń “Qaraqalpaqstan online” kórsetiwinde tillik normaların saqlaw hám varvarizmlerden tazalanıw dárejesi salıstırmalı túrde tómekenligi anıqlandı.

2. Stilistikalıq ózgeshelikler hám kemshilikler: “Qaraqalpaqstan” informaciyalıq bloklarında tillik gigiyena salıstırmalı jaqsı saqlanıwı menen efir

⁶ “Qaraqalpaqstan” telekanalı. “Háptelik” kórsetiwi. 07.03.2021-jılǵı sanı. Baslawshı: V.Ótebaeva. URL adresi: <https://youtu.be/RPnUD64gFm4?si=V4cVWHryTiYEqHed> (Kórilgen sane: 17.08.2026)

⁷ “ETV” telekanalı. “Yangiliklar” baǵdarlaması. 11.09.2021-jılǵı sanı. Baslawshı: M.Nuratdinova. Kórsetiw URL adresi: https://youtu.be/be/E6XXTBQXfyM?si=6CuRR_qqESIfBsGB Kórilgen waqtı: 15.09.2024.

⁸ “ETV” telekanalı. “Yangiliklar” baǵdarlaması. 11.09.2021-jılǵı sanı. Baslawshı: A.Jangabayeva. Kórsetiw URL adresi: https://youtu.be/5iO5MXWohLo?si=UYJr4c2fLTa_mr4U . Kórilgen waqtı: 22.09.2026.

⁹ “Jaslar TV” telekanalı. “Qaraqalpaqstan online” kórsetiwi. 18.09.2026-jılǵı sanı. Baslawshı: M.Umbetov. Kórsetiw URL adresi: <https://youtu.be/fo1KnO42AeU?si=ZhwBfwNMmYk5Aeg5> . Kórilgen waqtı: 22.09.2026.

¹⁰ “Jaslar TV” telekanalı. “Qaraqalpaqstan online” kórsetiwi. 20.07.2026-jılǵı sanı. Baslawshı: A.Alımjanov. Kórsetiw URL adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=1lb-NQzCiTc&t=75s> . Kórilgen waqtı: 02.08.2026.

¹¹ “TTV” telekanalı. “TTV Yangiliklari” kórsetiwi. 10.09.2025-jılǵı sanı. Kórsetiw URL adresi: <https://youtu.be/I8VAvZkyTis?si=Uj10LZENy7e8-gUn> . Kórilgen waqtı: 23.09.2025.

tekstlerinde tazalanğan publicistikalıq stilden kórinedi, biraq kórkem-publicistikalıq elementlerdiń hám rásmiy-kanseliyalıq esabat stiliniń basımlıǵı gúzetildi. Bul informaciya beriwde dinamikaniń jáne operativlikniń tómenleniwine alıp kelmekte.

3. Regional telekanallardaǵı jaǵday: Qubla regiondaǵı “ATV”, “ETV”, “TTV” telekanallarınıń informaciyalıq baǵdarlamalarında baslawshılardıń lingvistikalıq sheberligi jetkiliksizligi, orfoepiyalıq normalarǵa boysınbay jergilikli sheva (dialekt) tásiriniń saqlanıw turıwı úyrenildi.

Usınıslar

- Regional telekanallar (“ATV”, “ETV”, “TTV”) ushın orfoepiya, dikciya hám efir mádeniyatı boyınsha arnawlı ámeliy treningler shólkemlestiriw;
- “Jaslar TV” informaciyalıq redakciyasında tillik normanı támiyinlew, jargon hám aralas sózlerden tazalanğan efir tilin qalıplestiriw boyınsha ishki redakciyalıq qadaǵalawdı kúsheytiw;
- “Qaraqalpaqstan” informaciyalıq kórsetiwlerinde rásmiy-esabatlıq koncerializimnen waz keship kórsetiwler stilistikasın operativ hám ayqın televiziyalıq publicistika stilinen durıs paydalanıwǵa beyimlestiriw usınıs etiledi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Utepbergenova A. Qaraqalpaqstan televideniesiniń sociallıq rawajlanıwdaǵı ornı // *Art and Culture Bulletin*. – 2026. – № 1. – B. 214-218. DOI siltemesi: <https://doi.org/10.66900/xftqx037>. Elektron variantı: <https://journal.uzdsmi-nf.uz/index.php/acb/article/view/161>. Kórilgen waqtı: 03.08.2026.
2. Canale, M., Swain, M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing// *Applied Linguistics*. -1980. –Vol.1, No. 1. –P. 1-47.
3. Vogel, C. Communicative Competence: Linguistic Aspects // *International Encyclopaedia of the social & Behavioral Sciences*. 2nd Edition. Elsevier, 2015. –P. 294-301.
4. Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózligi. Qayta islengen hám tolıqtırılǵan 2-baspası. – Tashkent: “Noshir” 2023.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 1-2-3-4-5-жилд. Тузатилган 2-нашри. –Тошкент: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Давлат миллий нашириёти, 2020.
6. Elektron resurslar:
7. “Qaraqalpaqstan” telekanalı. “Háptelik” kórsetiwi. 19.04.2026-jılǵı sanı. Baslawshı: V.Ótebaeva. URL adresi: <https://youtu.be/7i26bY5v6oM?si=TIYW43vsLZL8Dwwb> (Kórilgen sane: 17.08.2026).
8. “ATV” telekanalı. “Yangiliklar” baǵdarlaması. 25.08.2021-jılǵı sanı. URL adresi: <https://youtu.be/BqZypp4Scsc?si=AfmZX5CcjrHQzRS>. (Kórilgen sane 10.08.2026).
9. “ETV” telekanalı. “Yangiliklar” baǵdarlaması. 11.09.2021-jılǵı sanı. Baslawshı: M.Nuratdinova. Kórsetiw URL adresi: https://youtu.be/be/E6XXTBQXfyM?si=6CuRR_qqESIfBsGB Kórilgen waqtı: 15.09.2024.
10. “Jaslar TV” telekanalı. “Qaraqalpaqstan online” kórsetiwi. 18.09.2026-jılǵı sanı. Baslawshı: M.Umbetov. Kórsetiw URL adresi: <https://youtu.be/fo1KnO42AeU?si=ZhwBfwNMmYk5Aeg5>. Kórilgen waqtı: 22.09.2026.
11. “TTV” telekanalı. “TTV Yangiliklari” kórsetiwi. 10.09.2025-jılǵı sanı. Kórsetiw URL adresi: <https://youtu.be/I8VAvZkyTis?si+Ujl0LZENy7e8-gUn>. Kórilgen waqtı: 23.09.2025.